

Exkurz do lexikografickej tvorby druhej polovice 19. storočia vo Francúzsku

MONIKA ANDREJČÁKOVÁ

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

ABSTRAKT

Príspevok približuje francúzsku lexikografickú tvorbu v druhej polovici 19. storočia, pričom osobitne predstavuje tri slovníkové diela: Littrého *Dictionnaire de la langue française* (Slovník francúzskeho jazyka, 1863-1873), Larousseov *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle* (Veľký univerzálny slovník 19. storočia, 1866-1876) a *Dictionnaire générale de la langue française* (Všeobecný slovník francúzskeho jazyka, 1890-1900) od trojice autorov – A. Hatzfelda, A. Darmestetera a A. Thoma. Štúdia sa zameriava na niektoré novátorské prístupy, vďaka ktorým možno predmetné diela považovať za mílniky vo vývine francúzskej lexikografie. I napriek rozdielnemu zameraniu, rozsahu nomenklatúry a metódam spracovania heslových statí možno v skúmaných slovníkoch pozorovať spoločnú líniu, ktorou je úsilie o uplatnenie princípu vedeckosti, prejavujúcom sa najmä vo vnútornom poriadku a usporiadanosti heslových statí. Tento zreteľ tvorcov slovníkových diel je okrem iného odrazom rozmachu exaktných, pozitivistických a experimentálnych vied v prvej polovici 19. storočia. Štúdia sa pokúša zároveň objasniť, aký vplyv mala na koncepciu vybraných slovníkov vtedajšia spoločensko-vedná klíma vo Francúzsku.

ÚVOD

Vo vedeckých kruhoch je známy názor francúzskeho filológa G. Matorého (1968, s. 26), že každé slovníkové dielo ponúka „une image précieuse d’une certaine civilisation“.¹ Slovník totiž neodráža len lexiku istého obdobia, ale najmä ducha, ktorý viedol jeho tvorcov a ovzdušie, v ktorom dielo vznikalo. V zmysle tejto myšlienky sa v našej štúdií podujmeme predstaviť tri významné diela francúzskej lexikografie druhej polovice 19. storočia, ktoré nielenže boli na svoju dobu novátorské, či dokonca priekopnícke, ale ktoré boli zároveň odpoveďou na spoločenskú a vedeckú klímu doby, v ktorej vznikali.

V úvode je potrebné zdôrazniť, že takmer všetky významnejšie výkladové slovníky vydané v druhej polovici 19. storočia spája jeden spoločný zámer, a to prebrať nomenklatúru obsiahnutú v renomovanom, no skostnatenom *Dictionnaire de l’Académie française*² (Slovník Francúzskej Akadémie), a uplatniť pri jej spracovaní nový prístup. J.-C. Boulanger (in Quemada, 1994, s. 33) poukazuje na skutočnosť, že niektorí autori rozširujú nomenklatúru vo svojich slovníkoch o bežné slová (P. La-

rousse), ďalší berú do úvahy regionálne varianty (P. Guérin³), iní korigujú jestvujúce definície, niektorí zas uvádzajú do praxe etymológiu a datovanie (A. Hatzfeld). Ako poznamenáva B. Quemada (1982, s. 350, 352), lexikografická tvorba získava v tomto období nový rozmer, a to diachronickú perspektívu, ktorá je veľmi vzdialená akademickému zmyšľaniu tej doby.

Druhá polovica 19. storočia je poznačená viacerými momentmi, ktoré podstatne ovplyvnili charakter rodiačov sa lexikografických diel. Revolučné a porevolučné obdobie mali za následok obrovské zmeny na všetkých rovinách života vtedajšej francúzskej spoločnosti – tak politickej, ako i hospodárskej a spoločenskej. Pochopiteľne, tieto zmeny našli významnú odozvu aj v slovnej zásobe obyvateľstva, pri ktorej G. Matoré (1968, s. 112–113) upozorňuje najmä na dva významné aspekty: na jednej strane ide o masívny príliv neologizmov (najmä v oblasti administratívy, obchodu a politiky) a na strane druhej o narastajúcu nedbalosť jazykového prejavu, ktorá je v silnom kontraste s kultúrnou tradíciou predošlého obdobia (do lexiky vstupuje množstvo hovorových, familiárnych a vulgárnych slov).⁴

Dôležitým faktorom spoločenských a hospodárskych zmien je i postupný prechod Francúzska k priemyselnému kapitalizmu, v ktorom sa dominantnou spoločenskou vrstvou stáva buržoázia. Je preto pochopiteľné, že aj spoločenský a kultúrny život bude reflektovať práve potreby a záujmy tejto spoločenskej vrstvy.

Významný podiel na novom smerovaní slovníkovej tvorby majú aj filozofické a vedecké náhľady tej doby. Pod vplyvom rozmachu pozitivistických a experimentálnych vied sa do popredia dostáva samotný pojem vedeckosť. Ten sa v lexikografii druhej polovice 19. storočia spája tak s novými prístupmi skúmania jazyka (spomeňme najskôr prínos porovnávacej gramatiky, v ktorej má ústredné postavenie obnovená klasická filológia, neskôr skúmanie vývoja v rámci jedného jazyka a nakoniec zrod lingvistiky ako takej) ako i s dôležitosťou pripisovanou historickým vedám.

V tomto ohľade má na koncepciu slovníkových diel jeden z najvýznamnejších vplyvov práve pozitivistická filozofia Augusta Comta (1798–1857). Tá vychádza z presvedčenia, že prítomnosť je výsledkom minulosti, a preto je potrebné venovať skúmaniu dejín náležitú pozornosť. V pozitivistickom poňatí majú budúcnosť len tie vedy, ktoré dostatočne a uspokojivo vysvetlia javy minulosti (Matoré, 1968, s. 32) a toto je azda premisa, na základe ktorej možno vysvetliť až prepriatu pozornosť, ktorú vo svojom diele venuje historickým aspektom jeden z Comtových žiakov, lexikograf Émile Littré (pozri ďalej).

Nemenej dôležitú úlohu zohráva vo vedeckých kruhoch 19. storočia aj evolučná teória, ktorej hlavné myšlienky prenikajú aj do lingvistiky, lexikografiu nevynímajúc. Niektorí lingvisti sa pod vplyvom darvinizmu podujímajú aplikovať na jazyk všeobecné zákonitosti biológie. Aj jazyk totiž považujú za živý organizmus, v ktorom sa slová rodia, rozvíjajú, spolunažívajú, a nakoniec zanikajú (por. dielo A. Darwinstetera).⁵

Nový rozmer prináša do lexikografickej praxe aj Pierre Larousse, pôvodnou profesiou učiteľ. Ten vo svojom diele uplatňuje do tých čias absentujúci metodologický princíp, čím sa slovník odrazu stáva aj pedagogickým a didaktickým nástrojom určeným širokým masám. Podľa A. Reya (1990, citované podľa Boulangera, 1994, s. 32)

bol Larousse zapálený pre didaktický odkaz, do ktorého premietal nielen svoje republikánske, optimistické a vedecké názory, ale i hodnoty veľkodušnosti, demokracie a tolerantnosti.

Okrem uvedených aspektov, ktoré pri tvorbe jednotlivých slovníkových diel zohrávali významnejšiu či menej významnú úlohu, jeden princíp je uplatňovaný spoločne a dôsledne: je to princíp poriadku (Boulanger in Quemada, 1994, s. 32), vďaka ktorému každá klasifikácia začína javiť prvky zreteľnej vnútornej usporiadanosti. Treba však poznamenať, že hoci sú poriadok a usporiadanosť spoločným zreteľom viacerých významných pôvodných lexikografických diel tej doby, každý z autorov uplatňuje (tak v makroštruktúre ako aj v mikroštruktúre slovníka) vlastné kritériá.

Posledná zmena, ktorú spomenieme v súvislosti s koncepciou slovníkových diel, je skutočnosť, že slovo prestáva byť vo viacerých prípadoch vnímané ako samostatná jednotka, ktorej jednotlivé významy sú zachytávané výlučne z pohľadu chronologickej postupnosti. Jednotlivé významy polysémického slova sa tak už nejavia ako izolované, samostatné jednotky, ale ako vzájomne späté prvky tvoriace jednotu.

Pochopiteľne, cieľom našej štúdie nie je priniesť vyčerpávajúci súpis všetkých slovníkov vydaných v druhej polovici 19. storočia vo Francúzsku. Pozornosť upriamime len na diela, ktoré pre francúzsku lexikografiu predstavovali najväčší prínos, pretože na zdokumentovanie celého spektra lingvistických, či encyklopedických vedomostí tej doby použili v istom zmysle novátorské postupy. Pokúsili sa o presné stanovenie metódy, obsahu a cieľov práce, čím sa vyňali z pomerne veľkého množstva lexikografických diel, ktoré dosiahli len priemernú úroveň z dôvodu často len kompilačnej, či dokonca plagiátorskej povahy.

Koncom 19. storočia sa vo Francúzsku objavujú dve významné rozsiahle lexikografické diela, a to *Dictionnaire de la langue française* (Slovník francúzskeho jazyka, 1863–1872),⁶ ktorého autorom je Émile Littré a *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle* (Veľký univerzálny slovník 19. storočia, 1866–1876), ktorý zostavil Pierre Larousse. Obaja autori sú dodnes právom považovaní za priekopníkov modernej francúzskej lexikografie. Jednou z ich významných zásluh je i tá (Boulanger in Quemada, 1994, s. 30), že vo svojich dielach začínajú znova systematicky uplatňovať dichotomický princíp obsahového zamerania slovníka – jazykový slovník verzus encyklopedický slovník – zmazaného pod vplyvom Diderotovej a d'Alembertovej Encyklopédie (1751–1772). Tretie, a zároveň posledné lexikografické dielo, ktorému venujeme pozornosť, je *Dictionnaire général de la langue française* (Všeobecný slovník francúzskeho jazyka, 1890–1900) od Adolpha Hatzfelda, Arsèna Darmestetera a Antoina Thomasa. Hoci ide o dielo, ktoré je dnes už pomerne málo známe, pre dobu, v ktorej sa zrodilo, znamenalo nebývalý prínos.

LITTRÉHO DICTIONNAIRE DE LA LANGUE FRANÇAISE (SLOVNÍK FRANCÚZSKEHO JAZYKA, 1863–1872)

Émil Littré (1801–1881) bol významným filológom, mysliteľom, prekladateľom a verejným činiteľom. V jeho životnom diele *Dictionnaire de la langue française* (Slovník francúzskeho jazyka, 1863–1872) sa odrážajú dominantné filozoficko-vedecké teórie druhej polovice 19. storočia, z ktorých najvýraznejšie rezonujú Comtov poziti-

vizmus, nemecký filologický historizmus a port-royalistická tradícia (Rey in Von Gemmingen – Höfler, 1988, s. 191).

Aby sme lepšie pochopili prínos Littrého výkladového slovníka, je potrebné v úvode zdôrazniť, že lexikografické diela pred Littrém v princípe zanedbávali funkčný aspekt slovnej zásoby, čím sa štruktúra heslovej state opierala takmer výlučne o opisnú definíciu. A. Rey (tamtiež, s. 192) spresňuje, že ak bol jazyk miestami aj spomenutý, tak len s normalizačným, ba až puristickým zreteľom. Littrého slovník v tomto ohľade prináša viaceré podstatné zmeny.

Každá heslová stať tohto štvorzväzkového slovníka obsahuje nasledujúce rubriky: slovo-heslo, výslovnosť, časovanie (pri slovesách predstavujúcich isté nepravidelnosti), definícia slova a jeho rozličné významy dokladové citáciami z pôvodnej francúzskej literárnej tvorby 17. a 18. storočia, poznámky (k pravopisu, k významu, ku gramatickej stavbe, k možným chybám), niekedy synonymá, historický prierez (dokladové literárne citácie od najstarších autorov po 18. storočie), pôvod slova (etymológia).

Výber slov-hesiel

Už v predslove k slovníku Littré jasne definuje svoje presvedčenie: „L'usage contemporain est le premier et le principal objet d'un dictionnaire. C'est en effet pour apprendre comment aujourd'hui l'on parle et l'on écrit qu'un dictionnaire est consulté par chacun“⁷ (1863, s. III). Autor zároveň vysvetľuje, že pod pojmom súčasnosť rozumie obdobie začínajúce 17. storočím. Do slovníka Littré zaradil jednak všetky slová figurujúce v najnovšej, teda šiestej edícii *Dictionnaire de l'Académie française* (Slovník Francúzskej Akadémie, 1835), jednak významné množstvo ďalších slov, ktoré zozbieral so svojimi spolupracovníkmi z bohatej načítanej literatúry, a síce:

- klasické slová, ktoré neprijala Francúzska Akadémia (pretože prináležali literatúre 17. a 18. storočia),
- technické termíny (z oblasti remesiel, umenia a vedy) excerptované zo špecializovaných publikácií,
- neologizmy (na vtedajšie pomery v pomerne významnom množstve)
- hovorové slová (ľudové a nárečové slová – najmä normandský dialekt).

Usporiadanie významov

Pri zoraďovaní významov uplatnil Littré nový prístup, v ktorom zohľadňuje diachronické hľadisko. Na rozdiel od Slovníka Francúzskej Akadémie, ktorý na prvom mieste uvádza najpoužívanejší význam predmetného slova, Littré usporadúva jednotlivé významy v logickom a zároveň historickom slede, čo zdôvodňuje nasledovne: „Établir la filiation des sens est une opération difficile, mais nécessaire pour la connaissance du mot, pour l'enchaînement de son histoire, surtout pour la logique générale qui, ennemie des incohérences, est déconcertée par les brusques sauts des acceptions“⁸ (Littré, 1863, s. XII). Podľa autora je racionálne usporiadanie významov nevyhnutnosťou, aby viac nedochádzalo k náhodnému zdôrazneniu jedného z nich: „Ce n'est pas un caractère permanent pour une signification, d'être la plus usuelle ; les exemples des mutations sont fréquents“⁹ (tamtiež, s. X).

Postup, ktorý Littré uplatňuje pri škálovaní významov, uvedieme na príklade bež-

ného slovesa *commettre/spáchať, dopustiť sa niečoho*, ktorého význam Slovník Francúzskej Akadémie definuje ako synonymum slovesa *faire/robiť, urobiť (commettre un crime/spáchať zločin)*. Littré však vo svojom rozsiahlom hesle uvádza na prvom mieste význam *mettre ensemble/dať spolu (co + mettre)*. Hoci je zvolený prístup historický aj logický, sám autor vzápätí dodáva, že tento význam slovesa, hoci figuruje na prvom mieste, sa v predmetnom použití vyskytuje výlučne v oblasti námorníctva, kde označuje činnosť *tordre ensemble plusieurs torons pour en former un cordage/výroba lodného lana spočívajúca vo vzájomnom vinutí vlákien*. Najbežnejší význam, teda „*faire*“/„*urobiť*“ v kontexte *commettre un péché, une faute, un crime, un délit/spáchať, resp. dopustiť sa hriechu, chyby, trestného činu* a pod. figuruje u Littrého až na šiestom mieste.

Z literárnovednej oblasti vyberáme na ilustráciu objasnenia významu pojem *métaphore/metafora*. Zatiaľ čo Slovník Francúzskej Akadémie vyčleňuje na definíciu a ilustráciu slova len jeden stručný vstup pozostávajúci zo šiestich riadkov (*figure de rhétorique : espèce de comparaison abrégée, par laquelle on transporte un mot du sens propre au sens figuré/rečnická figúra: druh zostručneného prirovnania, ktorým sa prenáša prvotný význam slova do roviny preneseného významu*), Littrého slovník volí komplexnejšiu formu spracovania významu. V duchu vyššie uvedeného pravidla, ktoré zohľadňuje diachronické hľadisko, autor rozčleňuje 60-riadkovú stať hesla *metafora* na dve sémantické podskupiny. Na prvom mieste uvádza historicky prvotný a zároveň širší význam, v ktorom je *metafora* chápaná čisto v Aristotelovom poňatí ako synonymum pojmu *tróp*, teda obrazné pomenovanie. Až na druhom mieste figuruje bežný, a to záťažný význam pojmu *metafora* ako štylistického prostriedku slúžiacoho na prenesenie významu vo forme zostručneného prirovnania.

Zároveň sa však žiada podotknúť, že hoci sa Littré usiloval o logické a etymologické usporiadanie významov, toto sa mu podarilo dosiahnuť len sčasti. Zvolený prístup umožnil síce preukázať príbuznosť významov z hľadiska etymológie, no táto filiacia si zachovala výlučne povahu lineárnosti. V tomto zmysle bol prevratným práve *Dictionnaire général de la langue française* (Všeobecný slovník francúzskeho jazyka, 1890-1900, pozri ďalej), ktorý do usporiadania významov vniesol metódu podobnú genealogickému stromu: „Énumérer les divers sens l'un après l'autre, même dans l'ordre historique et logique, [...] c'est confondre les genres, les espèces et les variétés ; c'est supprimer la subordination qui relie les variétés aux espèces et les espèces aux genres, c'est à dire méconnaître la loi fondamentale qui régit toute classification“¹⁰ (Hatzfeld – Darmesteter, 1890, s. XVII).

V závere možno uviesť konštatovanie viacerých súčasných odborníkov, ktorí tvrdia, že Littrého úsilie zaviesť do koncepcie slovníka princíp poriadku, sa mu miestami, takpovediac, vymklo z rúk. Usporiadanie významov odhaľuje často nesúrodosť, ktorá je o to väčšia, čím bohatší a komplexnejší je význam predmetného slova (Matoré, 1968, s. 121).

Exemplifikácia (uvádzanie dokladov)

Časť heslovej state venovaná citáciám dokladujúcim použitie predmetného slova je nepochybne najmarkantnejšou a zároveň najzásľušnejšou časťou slovníka. Starost-

livo vyberané ilustračné príklady sú zoskupené do dvoch celkov: jeden je umiestnený priamo pri definíciách jednotlivých významov slova (ide o citácie z pôvodnej tvorby francúzskych klasických autorov), druhý sa nachádza na konci state, v rubrike „historický prierez“ (tvoria ho citácie z pôvodnej francúzskej literárnej tvorby v rozmedzí 12.–16. storočia).¹¹ Už pri letmom kontakte s heslovou staťou je čitateľovi zrejmé, že autor nemal pri výbere literárnych dokladov na zreteli len utilitárny, ale i estetický aspekt ilustrácie významu: jeho vskutku hojné príklady sú totiž vyňaté z majstrovských diel literátov od 12. po 18. storočie, čím robia z tohto slovníkového diela skutočnú antológiu francúzskej literatúry (Matoré, 1968, s. 124). Pochopiteľne, zhromaždenie takéhoto množstva dokladového materiálu by nebolo možné zrealizovať bez pričinenia ďalších osôb. V útlej štúdii nazvanej *Comment j'ai fait mon « Dictionnaire de la langue française »* (Ako som robil môj „Slovník francúzskeho jazyka“, 1897) Littré spomína, ako s pomocou vydavateľa, pána Hachetta, vytvorili pracovnú skupinu sčítaných nadšencov, ktorí celé roky neúnavne pracovali na excerpovaní literárnych textov a ku ktorým sa neskôr pridali aj viacerí dobrovoľníci (1897, s. 6). Táto mravčia práca však priniesla ovocie. Ako konštatuje G. Matoré (1968, s. 123), mnohí vzdelaní ľudia tej doby sa pri hľadaní významu istého slova v slovníku Émila Littrého nechali veľmi ochotne a s uspokojením strhnúť pútavým čítaním výňatkov z diel literárnych velikánov.

Etymológia

I keď treba pozitívne hodnotiť fakt, že sa Littré vo svojom diele pokúsil o systematické dokladovanie etymológie jednotlivých hesiel (čo je napríklad v porovnaní so Slovníkom Francúzskej Akadémie nebývalý čin), práve táto časť heslovej state je azda najzastaranejšou a najmenej spoľahlivou. G. Matoré (1968, s. 121) pripisuje tento fakt dvom skutočnostiam, a síce, že Littré nemal filologické vzdelanie a že svoje dielo koncipoval v čase, keď etymologické štúdie vo Francúzsku mali ešte výrazné medzery.

Kritické ohlasy

Hoci Littrého dielo zožalo v 19. storočí nevídaný úspech – Matoré ho obrazne označuje za „l'un des monuments les plus remarquables élevés en l'honneur d'une langue vivante“¹² (1968, s. 124) – zdvihli sa proti nemu i kritické hlasy. Littrého súčasník a „konkurent“, lexikograf Pierre Larousse vyčíta dielu najmä jeho priúzkze zameranie. Podľa Laroussa je Littrého slovník určený najmä vzdelancom, vedcom a lingvistom, teda v istom zmysle intelektuálnej elite. V tomto smere Littré nezohľadnil cieľovú skupinu bežných ľudí, ktorí chcú poznať aktuálny jazyk súčasnej doby. Larousseovej kritike sa nevyhlo ani usporiadanie významov v heslovej stati a vzhľadom na rozsah diela chabé názvoslovie z oblasti vedy, umenia a remesiel. V tomto ohľade treba objektívne podotknúť, že Littré je naozaj menej otvorený realite bežného života, drží sa striktnie tradície a puristického výkladu faktov. Navyše, na mnohých miestach je ťažko čitateľný a príliš obšírny, niektorým heslovým statiam venuje autor vo svojom slovníku až päťsto riadkov. Na poslednom mieste možno spomenúť ešte jeden nedostatok, a to, že Littré sa vo svojom slovníku neodvoláva na súčasných autorov 19. storočia.¹³

Z pohľadu súčasného čitateľa možno s Matorém (1968, s. 124) súhlasiť v tom, že i keď Littrého slovník je vskutku majstrovským dielom, patrí nenávratne minulosti, pretože dnešnému čitateľovi má len málo čo povedať.

LAROUSSEOV GRAND DICTIONNAIRE UNIVERSEL DU XIXe SIÈCLE (VELKÝ UNIVERZÁLNY SLOVNÍK 19. STOROČIA, 1866–1876)

Už samotný neskrátený názov *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle: français, historique, géographique, biographique, mythologique, bibliographique, littéraire, artistique, scientifique, etc. etc.* (Velký univerzálny slovník 19. storočia: francúzština, história, zemepis, biografica, mytológia, bibliografia, literatúra, umenie, veda atď., atď., 1866–1876) napovedá, že vzhľadom na predchádzajúci slovník pôjde o dielo s antinomickým zameraním. Zatiaľ čo Littrého slovník je erudovaným filologickým dielom určeným pre vzdelaných čitateľov, encyklopedické dielo Pierra Laroussa (1817–1875) je adresované širokej verejnosti – predovšetkým drobnej buržoázii, učiteľom, študentom, či úradníkom.

Dielo pozostáva zo sedemnástich zväzkov, pričom prvých pätnásť zväzkov vyšlo v rozpätí rokov 1866–1876 a ďalšie dva až po Larousseovej smrti ako dodatky (1877–1878).

Larousseovo dielo je súčasne slovník i encyklopédia, avšak lexikografický aspekt je v ňom prvoradý. P. Larousse tvrdí, že slovník má byť neodmysliteľnou súčasťou bežného života každého človeka, avšak za predpokladu, že je koncipovaný podľa vhodnej metódy. Práve metóda je podľa Larousseových slov to, čo zanedbávali jeho predchodcovia a čo by sa malo prejaviť ako logický, jasný a metodický sled faktov. Na rozdiel od Littrého, ktorý sa vo svojom filologickom diele pokúšal zasadiť súčasný úzus do zastaraných použití, Larousse tieto cielene opomína a usiluje sa stvárniť jazyk svojich súčasníkov. Tento zámer sa odráža v dvoch aspektoch: jednak už v počte hesiel, ktorý široko prevyšuje nomenklatúru Littrého diela, jednak vo výbere citácií, ktoré sa opierajú o súčasných autorov ako Hugo, Balzac, Gautier, Vigny, a pod. (Pripomeňme, že Littré, purista naklonený klasicizmu, úmyselne opomínal autorov po roku 1830).

V predslove k svojmu encyklopedickému slovníku Larousse uvádza, že s výdatnou pomocou blízkych spolupracovníkov vytvoril dielo, ktoré je „la photographie exacte où se trouve consigné, énuméré et expliqué tout ce qui est sorti des inspirations du génie, de l'intelligence, des études, de l'expérience et de la patience de l'homme“¹⁴ (1866, s. LXXIII). Larousseovo dielo je podľa vlastných autorových slov zároveň plodom „d'un infatigable dévouement à la science et au progrès“¹⁵ (tamtiež, s. LXXIII).

Podľa súčasného francúzskeho lingvistu Saint-Géranda (2010) možno Larousseovo dielo považovať za osobité už len preto, že v jednom slovníkovom celku uplatňuje až tri rozličné prístupy, a to lingvistický, terminologický a encyklopedický (tieto sú, v potenciálnom variante heslovej state, zastúpené všetky tri, pričom sú usporiadané podľa pevne stanovenej schémy heslovej state).

Lingvistická perspektíva je zreteľná pri definovaní slova z hľadiska jeho fungovania v jazyku. Okrem informácie o jeho výslovnosti, o slovnodruhovej charakteristike a o jeho pôvode tak heslová stať prináša výklad významu slova ilustrovaný prí-

kladmi použitia, ozrejmuje významové vzťahy s inými slovami (antonymia, synonymia, homonymia), udáva najčastejšie frazeologizmy, v ktorých slovo figuruje a pod.

Terminologický prístup, ktorý Larousse uplatňuje, sa prejavuje v definovaní pojmoslovia z oblasti vedy, umenia a remesiel. Pri jednotlivých slovách figurujú funkčné kvalifikátory viazané na oblasť ich použitia, informácie spresňujúce ich štylistické či regionálne zaradenie, upozornenie na špecifiká ich použitia v tom-ktorom kontexte, a pod. (napríklad slovo *poésie/poézia* nesie kvalifikátor *litt.*, ktorý upresňuje, že ide o pojem z literárnovednej oblasti).

Encyklopedický rozmer Laroussovho diela je docielený množstvom faktografických údajov a vecných informácií rôzneho druhu, ktoré sú oproti iným súdobým dielam významnou pridanou hodnotou. Práve encyklopedická perspektíva slovníkovo diela bola jednou z ústredných pohnútok, pre ktoré sa Larousse podujal koncipovať dielo, ktorému zasvätil viac ako jedenásť rokov života.

Čitateľovi druhej polovice 19. storočia, ktorý siahne po Laroussovom slovníku, sa ponúkne k hľadanému slovu veľmi komplexný súpis informácií jazykového i encyklopedického charakteru. Ak čitateľa zaujíma napríklad objasnenie francúzskeho slova *poésie/poézia*, slovník mu ponúkne heslovú stať s rozsahom neuveriteľných sedemtisíc stosedemdesiatdva riadkov (čo predstavuje pätnásť strán formátu A4, v ktorých je text rozdelený do štyroch stĺpcov). V úvode heslovej state nachádza čitateľ bezprostrednú informáciu o slovnodruhovom zaradení a gramatických parametroch slova (podstatné meno ženského rodu), ďalej o výslovnosti a slabičnom delení (*po-é-zi*) a napokon o pôvode slova (z lat. *poesis*, to z gr. *poiésis*). Následne slovník ponúka výklad významu slova (*art de composer des ouvrages en vers/umenie spočívajúce v tvorbe veršovaných diel*), ktorý je vzápätí ilustrovaný tak bežnými slovnými spojeniami, ako aj slávnymi výrokmi či výňatkami z diel (nielen) francúzskych literátov (Aristotela, Voltaira, Chateaubrianda a pod.) Za nimi nasledujú ďalšie, už menej bezprostredné informácie lingvistickej povahy (rozšírený význam slova, jeho obrazné použitie). Čitateľa-literáta zaujme však skôr nasledujúca časť heslovej state uvedená pod rubrikou „Encycl.“, pretože práve táto obsahuje spomínané rozsiahle informácie encyklopedického charakteru. Laroussovo poňatie pojmu „encyklopedický prístup“ však nezodpovedá celkom tomu, čo dnes pod týmto pojmom chápe moderný čitateľ. Je síce pravdou, že táto čo do rozsahu gigantická stať prináša pomerne komplexný súhrn literárno-vedných poznatkov tej doby (prehľad vývoja poézie od jej počiatkov až po 19. storočie, vymedzenie jej rôznych foriem, a pod.), epistemologické východiská (náhľady významných mysliteľov a filozofov na podstatu poézie a na jej poslanie), ako aj množstvo faktografických údajov (mená významných básnikov, zmienka o prelomových dielach spolu s datovaním a pod.) – všetko starostlivo dokladované relevantnými citáciami, avšak ani pri najlepšej vôli nemožno prehliadnúť skutočnosť, že na mnohých miestach autor vychádza z vecného tónu a prechádza nezriedka do osobnej, polemickkej, ba až interpretačnej roviny. Takto je predmetná heslová stať venovaná poézii síce veľmi pútavým a nepochybne prínosným a obohacujúcim čítaním, avšak čitateľ má miestami pocit, že mu Larousse ponúka skôr súdobú esej na tému poézia, ako striktne encyklopedický, teda objektívne a vecne formulovaný informatívny text.

Saint-Gérand (2010) sa domnieva, že Larousseov výklad faktov sa nesie v polemickom duchu najmä preto, lebo sa neraz dotýka ideologických otázok. V nich sa potom i napriek snahe o objektivnosť dostávajú na povrch autorove osobné postoje a názory. Saint-Gérand (2010) však dochádza k záveru, že práve to robí Larousseovo dielo hodnotným, pretože okrem cenných súdobých faktografických údajov z oblasti kultúry, politiky, umenia, vedy, náboženstva a filozofie sa v ňom verne zrkadlí realita 19. storočia, plná protirečivosti a ideologických pnutí.

Ak chceme stručne zhodnotiť Larousseov prínos na poli francúzskej slovníkovej tvorby, treba povedať, že z pohľadu vedeckosti možno postupom, ktoré Larousse uplatnil, mnoho vyčítať. V tomto smere Larousse značne zaostáva za Littrém, hoci kvalitatívna disproporcia medzi oboma dielami je pochopiteľná. Pramení totiž z rôzneho zamerania slovníkových diel, ktoré vznikali v čase, keď sa samotné princípy vedeckosti ešte len začínali formulovať. Dôsledné exaktné definovanie predmetu výskumu, metód, postupov a cieľov lexikografickej práce by bolo bývalo v Larousseovom prípade ešte o to náročnejšie, že sa podujal koncipovať slovník s dvojjitým zameraním, lingvistickým a encyklopedickým zároveň.

Ako podotýka G. Matoré (1968, s. 28), po takých rozsiahlych a megalomanských dielach, akými boli slovníky Littrého a Laroussa, neskorší autori zreteľne vnímali nevyhnutnú potrebu zúžiť záber, spresniť informácie a presnejšie stanoviť ciele svojich lexikografických diel. Podujali sa na to jednak tímy autorov, ktorí priniesli nové, zúžené vydania encyklopédie *Larousse – Petit Larousse illustré* (Malý ilustrovaný Larousse, 1889), sedemdielny *Nouveau Larousse illustré* (Nový ilustrovaný Larousse, 1924) a pod., jednak autori diela *Dictionnaire général de la langue française* (Všeobecný slovník francúzskeho jazyka, 1890–1900).

DICTIONNAIRE GÉNÉRAL DE LA LANGUE FRANÇAISE (VŠEOBECNÝ SLOVNÍK FRANCÚZSKEHO JAZYKA, 1890–1900)

A. HATZFELDA, A. DARMESTETERA A A. THOMASA

Hoci pre dnešného bežného čitateľa je dielo *Dictionnaire général de la langue française* (Všeobecný slovník francúzskeho jazyka, 1890–1900)^p už len prachom zapadnutou knižnou pamiatkou, pre odborníkov z lexikografických a metalexikografických kruhov je to dielo, ku ktorému sa neustále vracajú. Dalo totiž smerovanie modernej francúzskej slovníkovej tvorbe a právom môže byť označené ako „le sommet de la lexicographie française philologique et historique“¹⁷ (Rey, 1990 citované podľa Boulangera, 1994, s. 35).

Ihneď po vydaní v roku 1890 sa slovník stáva „le meilleur répertoire historico-philologique du français moderne“¹⁸ (Quemada, 1990 citované podľa Boulangera, 1994, s. 35), a to najmä vďaka veľmi precíznemu datovaniu a sémanticko-analytickej exaktnosti, ako aj vďaka prehľadnému grafickému a textovému spracovaniu.

Adolphe Hatzfeld (1824–1900), hlavný editor, začal na diele pracovať už dvadsať rokov pred vydaním prvého zväzku, čo napovedá o dôslednosti a precízności, s akou autori k dielu pristupovali.

Tento dvojzväzkový výkladový slovník sa od súdobých lexikografických diel líši v dvoch základných aspektoch: svojou makroštruktúrou (vlastnú abecednú slovníko-

vú časť predchádza významná a veľmi rozsiahla štúdia *Traité de la formation de la langue française* [Štúdia o vývoji francúzskeho jazyka]) ako i mikroštruktúrou, ktorá od základov inovuje koncepciu heslovej state.

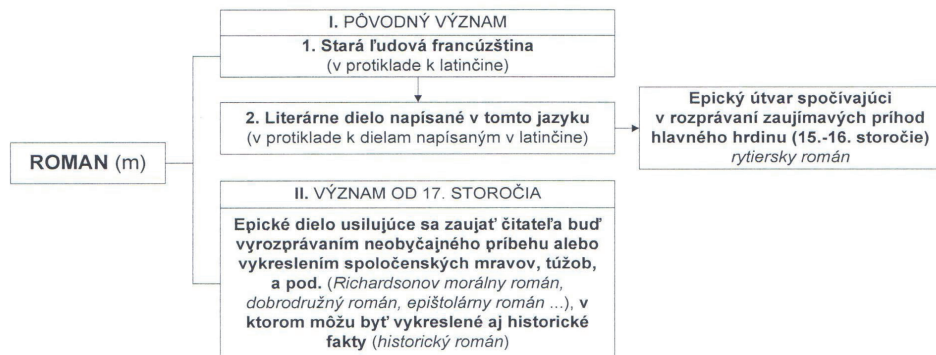
Štúdia o vývoji francúzskeho jazyka je tristostranovou erudovanou lingvistickou štúdiou, v ktorej sú fonetické, morfológické a syntaktické javy francúzštiny opísané vo svojej celistvosti. Každé slovníkové heslo je potom označené jednou alebo viacerými číslicami, ktoré ho odkazujú na tú-ktorú stať rozpravy. Táto štúdia, ktorej autorom bol z väčšej časti Arsène Darmesteter (1846–1888) – po jeho predčasnej smrti dielo dokončili Antoine Thomas (1857–1935) a Léopold Sudre (1855–1932) – bola ešte nasledujúce desaťročia najfundovanejšie spracovanou odbornou prácou o francúzskej historickej gramatike.

Koncepcia slovníka

Podľa významného súčasného lexikológa J.-C. Boulangerera (in Quemada, 1994, s. 36) možno najdôležitejšie prednosti Všeobecného slovníka zhrnúť do troch bodov:

- nebývalý vedecký a historický rozmer,
- úzke prepojenie logiky a filológie,
- osobitá štruktúra nomenklatúry (rozloženie vo forme lexikálnych monografií tvoriacich jednotlivé heslové state).

Spôsob, akým je usporiadaný lexikálny a etymologický materiál vychádza z historicko-evolučného pohľadu, ktorý dominoval vo vede na sklonku 19. storočia. Rešpektovanie prirodzených a biologických zákonov klasifikácie bolo v prírodných vedách jedným zo základných princípov a Hatzfeld sa pri opise jazykových faktov rozhodol opierať o porovnateľnú metódu. Táto myšlienka je jasne formulovaná v samotnom predslove slovníka: „Lorsqu'un mot a plusieurs sens, il constitue véritablement un *genre*, dont les acceptions principales forment pour ainsi dire les *espèces*, et les acceptions secondaires les *variétés*“¹⁹ (Hatzfeld – Darmesteter, 1890, s. XVII). Inými slovami, postup, pri ktorom sa vymenúvajú v lineárnom slede všetky významy slova, hoci v súlade s historickými i logickými princípmi, v podstate zaznáva základné zákonitosti, ktorými sa riadi každá klasifikácia (tamtiež, s. XVII). Veda ukázala lexicografii nové možnosti, vďaka čomu i filológia a logika spojili svoje úsilie. Hatzfeldovým krédom sa stali racionálnosť a exaktnosť. Ako poznamenáva A. Rey (1990, cito-

vané podľa Boulanger, 1994, s. 36), v tomto slovníkovom diele môžeme konečne pozorovať prepojenie lexikografie s klasológiou, teda dôležitou doménou gnozeológie a epistemológie.

Vo Všeobecnom slovníku francúzskeho jazyka je historická metóda rovnako dôležitá ako metóda vedecká: „La méthode historique ne consiste pas simplement à faire connaître les divers sens d'un mot, en partant de la signification première, de laquelle toutes les autres sont sorties“²⁰ (Hatzfeld – Darmesteter, 1890, s. I). Autori slovníka sa usilujú dokázať najmä prepojenie a následnosť jednotlivých lexikálnych významov. Vysvetľujú, že keď sa vezmú do úvahy všetky významy predmetného slova, dostane sa tak na povrch istý spoločný dominantný prvok. Zdôrazňujú pritom, že takéto poňatie sémantiky slova nie je vôbec abstraktné či náhodné, pretože dominantný významový prvok v mysli hovoriacich skutočne jestvoval a bol hlavnou príčinou následných významových mutácií. Opomínať či ignorovať tento prvok by pritom znamenalo eliminovať v histórii slova²¹ to najpodstatnejšie (tamtiež, s. I). Vďaka výraznému zmyslu pre precíznosť a logickému duchu vytvorili spomínaní autori dielo, v ktorom dominuje poriadok, presnosť a jasnosť. Ako podotýka Boulanger (in Quemada, 1994, s. 37), A. Hatzfeld bol prvý, kto si uvedomil dôležitosť dôslednej organizácie a hĺbkovej analýzy významov, vďaka čomu sa vyhol obmedzeniu sémantickej filiácie len na jednoduché chronologické škálovanie významov, tak ako to robili jeho predchodcovia. Všeobecný slovník je prvým lexikografickým dielom, ktorý pri opise významu použil sofistikovanú stromovú metódu.

Na ilustráciu uvedeného ponúkame schematické zobrazenie rozvetvenia významov francúzskeho polysémického slova *roman*, v ktorom sa odráža vzájomné prepojenie a zároveň hierarchizácia jednotlivých významov. Pochopiteľne, ide len o zjednodušenú prezentáciu definičnej časti heslovej state. Tú predchádza samostatne typograficky vyčlenené záhlavie heslovej state, prinášajúcej informácie o výslovnosti a slovnodruhovej charakteristike, po ktorej bezprostredne nasleduje precízna etymologická analýza slova.

Ďalšie prvenstvo patrí slovníku z dôvodu vypracovania koherentného metajazyka, ktorým opisuje a vysvetľuje jazykové javy, čo vo veľkej miere zanedbávali mnohí jeho predchodcovia. Nemalý podiel na úspechu slovníka má aj jasná typografia a prehľadnosť usporiadania jednotlivých hesiel a heslových statí. Prakticky novým fenoménom je aj číslovanie použité pri viacvýznamových slovách. To sa objavilo predtým (hoci nie v tak sofistikovanom prevedení) len v slovníku É. Littrého.

Všeobecný slovník bol podľa autorov určený najmä žiakom vyšších tried lýceí. O to závažnejším sa však javí jeho hlavný nedostatok, a to relatívne obmedzený počet slov. Možno konštatovať, že hoci slovná zásoba klasického obdobia je zdokumentovaná dôkladne, počet slov novej proveniencie je nedostačujúci. Zvedavosť čitateľa hľadajúceho termín z 19. storočia tak zostáva neraz neuspokojená (a ak sa aj tento objaví, je vždy označený ako neologizmus [porov. Hatzfeld – Darmesteter, 1890, s. XIII]).

Etymológia a datovanie (hoci toto sa vzťahuje len na prvotný význam slova) figurujú v slovníku na prvom mieste. Podstatným prínosom oproti slovníku Littrého je skutočnosť, že autori Všeobecného slovníka striktne odlišujú výpožičky z iných jazykov od slov zdedených z latinčiny a zo starej francúzštiny.

Citácie, ktoré sú podstatne kratšie (a tiež neporovnateľne menej početné) než u Littrého, sú často vypožičané od iných lexikografov, konkrétne aj od Émila Littrého.

Aj napriek spomínaným nedostatkom však mnohí súčasní lingvisti považujú Všeobecný slovník za najvydarenejší počín francúzskej lexikografie (Matoré, 1968, s. 130). To však vôbec neznamená, že môže suplovať slovník Émila Littrého. Ten totiž ponúka neprekonateľné množstvo dokumentácie a citácií (čo v tomto smere výrazne kontrastuje so „sriednosťou“ Všeobecného slovníka). Všeobecný slovník má zasa iné prednosti, vďaka ktorým sa stal, ak nie vzorom, tak aspoň príkladom pre ďalších lexikografov (Matoré, 1968, s. 131), pretože je nanajvýš dôsledným splnením cieľa, ktorý si stanovili jeho tvorcovia: „composer une œuvre simple, claire et intelligible pour tous, en observant scrupuleusement les règles de la méthode historique“²² (Hatzfeld – Darmesteter, 1890, s. I).

ZÁVER

O význame uvedených lexikografických diel svedčí okrem iného aj skutočnosť, že v prvej polovici 20. storočia nedošlo vo Francúzsku k významnejšiemu lexikografickému počínu schopnému zatieniť predmetné diela. Pre slovníkovú tvorbu prvej polovice 20. storočia vo Francúzsku bolo príznačné, že popri vydávaní nevýznamných slovníkov malých rozmerov a veľkých encyklopedických slovníkov určených pre širokú verejnosť, edičné centrá žili najmä z reedície práve spomínaných diel druhej polovice 19. storočia. Medzi rokmi 1900 a 1952 sa nezrodilo žiadne slovníkové dielo, ktoré by v lingvistickom poňatí zachytilo jazyk prvej polovice 20. storočia. Littrého slovník postupne zastaral a Všeobecný slovník sa stal dielom pre akademické účely (Rey, 1988, s. 194). Až druhá polovica 20. storočia, konkrétne rok 1952, priniesol francúzskej lexikografii „pokropenie živou vodou“, a to vo forme slovníka Paula Roberta, ktorý dal lexikografickej tvorbe vo Francúzsku nové smerovanie.

POZNÁMKY

¹ „cenný obraz o predmetnej civilizácii“

² V roku 1835 vydáva Francúzska Akadémia šiestu upravenú edíciu svojho slovníka, na margo ktorého P. Larousse (1866, s. VIII–IX) kriticky poznamenáva, že ani tentokrát si Akadémia nekládla za cieľ zostaviť všeobecný slovník, ktorý by odrážal bežnú slovnú zásobu, základné termíny zo súdobých vedných a remeselných odvetví, či pojmy, s ktorými sa mladí Francúzi každodenne stretávajú v školských laviciach. Larousse tomuto dielu vyčíta i neustále zaznávanie slov inej ako francúzskej proveniencie a systematické obchádzanie etymologického aspektu slovnej zásoby.

³ Paul Guérin (1830–1908) je autorom šesťväzkového lexikografického diela *Dictionnaire des dictionnaires. Lettres, sciences, arts, encyclopédie universelle* (Slovník slovníkov. Filozofia, veda, umenie, všeobecná encyklopédia, 1884–1890), v ktorom ako jeden z prvých venuje pozornosť teritoriálnym variantom francúzštiny mimo Francúzska (dnešné Belgicko, Švajčiarsko a Québec).

⁴ Pochopiteľne, v literárnych dielach, písomných dokumentoch a na verejných zhromaždeniach sa v duchu kultúrnej tradície uplatňuje i naďalej jazykový purizmus.

⁵ *La vie des mots étudiée dans leurs significations* (Život slov z hľadiska významu, 1887)

⁶ Druhá edícia slovníka vyšla následne v rokoch 1873–1877.

⁷ „Súčasný úzus je prvým a hlavným zreteľom slovníka. Každý, kto ho berie do rúk, robí tak preto, aby zistil, ako sa dnes hovorí a píše.“

⁸ „Objasnenie významových súvislostí je síce náročnou, ale zato nevyhnutnou podmienkou tak pre po-

- chopenie významu slova a jeho vývoja, ako aj pre logiku samotnú. Tá totiž netoleruje nesúrodosť a pri jednotlivých významoch si žiada objasnenie príčin náhlych skokov.“
- ⁹ „To, že je istý význam najbežnejší, ešte neznamená, že je aj stály. Prípados [významových] mutácií je nemálo.“
- ¹⁰ „Vymenovať jeden za druhým rôzne významy, hoci aj v historickom a logickom slede [...] je vlastne pomiešať *druhy*, *rody* a *variety*, odstrániť subordináciu, ktorá spája *variety* s *rodmi* a *rody* s *druhmi* a teda ignorovať základný princíp každej klasifikácie.“
- ¹¹ Tu už príklady nekorešpondujú s poradím jednotlivých významov slova, lež rešpektujú chronologický sled.
- ¹² „jeden z najpozoruhodnejších pomníkov postavených na počesť živého jazyka“
- ¹³ Treba však uviesť, že v Dodatku z roku 1877 už Littré uplatňuje nový prístup, v ktorom odpovedá na potreby svojich súčasníkov (rozšírenie názvoslovia, poňatie významnejšieho množstva neologizmov, citácie z diel autorov 19. storočia, a pod.).
- ¹⁴ „presná fotografia [...] všetkého, čo je výsledkom ľudského umu, inteligencie, štúdií, skúseností a trpezlivosti“
- ¹⁵ „neúnavnej oddanosti vede a pokroku“
- ¹⁶ Názov slovníka spolu s podtitulom je *Dictionnaire générale de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours précédé d'un Traité de la formation de la langue française* (Všeobecný slovník francúzskeho jazyka od počiatku 17. storočia po súčasnosť, doplnený štúdiou o vývoji francúzskeho jazyka).
- ¹⁷ „vrchol francúzskej filologickej a historickej lexikografie“
- ¹⁸ „najkvalitnejšie spracovaným historicko-filologickým repertoárom modernej francúzštiny“
- ¹⁹ „Slovo, ktoré má viaceré významy, tvorí *rod*, jeho hlavné významy vytvárajú potom *druhy* a vedľajšie významy *zasa variety*.“
- ²⁰ „Historická metóda nespočíva len v odhaľovaní rôznych významov slova, vychádzajúc pritom z prvotného významu, od ktorého sa odvíjajú všetky ostatné.“
- ²¹ Darmesteter skutočne používa termín „história“ slova: tým, že sa slová rodia, vyvíjajú a menia v čase, majú každé svoju „históriu“ (Hatzfeld – Darmesteter, 1890, s. I). Poslaním lexikografa a lingvistu je túto ich históriu objaviť a uspokojivo opísať.
- ²² „Zostaviť jednoduché, prehľadné a všetkým zrozumiteľné dielo, dôsledne rešpektujúce princípy historickej metódy.“

LITERATÚRA

- BOULANGER, Jean-Claude: Le paysage lexicographique français entre 1878 et 1932: portrait d'une culture d'époque. In: *Cahiers de lexicologie*, n° 65. Ed. Bernard Quemada. Didier Érudition, 1994, s. 29–45.
- DARMESTER, Arsène: *La vie des mots étudiée dans leur signification*. Paris: Éditions Champ Libre, 1979 (1. vydanie 1887).
- Dictionnaire de l'Académie française*. Paris : Firmin-Didot frères, 1835.
- HATZFELD, Adolphe – DARMESTER, Arsène – THOMAS, Antoine: *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours précédé d'un Traité de la formation de la langue française*. 2 zv. Paris: Librairie Delagrave, 1890-1900. 6. vydanie 1920.
- LAROUSSE, Pierre: *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle, français, historique, géographique, biographique, mythologique, bibliographique, littéraire, artistique, scientifique, etc., etc.* 15 zv. Paris: Administration du Grand Dictionnaire universel, 1866–1877.
- LITTRÉ, Émile: *Dictionnaire de la langue française*, 4 zv. Paris: Librairie de L. Hachette et Cie, 1863–1873.
- LITTRÉ, Émile: *Comment j'ai fait mon « Dictionnaire de la langue française »*. Nová edícia s predslovom M. Bréala. Paris: C. Delagrave, 1897. Dostupné na: <http://gallica.bnf.fr/>

ark:/12148/bpt6k81576g.r=Comment+j%E2%80%99ai+fait+mon+%C2%AB+Dictionnaire+de+la+langue+fran%C3%A7aise+.langFR [28-04-2012]

MATORÉ, Georges: *Histoire des dictionnaires français*. Paris: Librairie Larousse, 1968.

QUEMADA, Bernard: La tradition lexicographique avant et autour du Littré. In: *Revue de synthèse*, série 3, n° 106–108 : *Actes du Colloque Émile Littré (1801–1881)*, Paris, 7.–9. *október 1981*. Éditions Albin Michel, 1982, s. 335–356. Dostupné na: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3652302/f2.image.langFR> [06-03-2012]

REY, Alain: À propos d'un « vide lexicographique » et de l'encyclopédisme dans les dictionnaires français, entre le Dictionnaire général et le Robert (1900–1960). In: *La lexicographie française du XVIIIe au XXe siècle*. Medzinárodná lexikografická konferencia, Institut de Langues et Littératures Romanes, Université de Düsseldorf, 23–26 september 1986. Ed. Barbara Von Gemmingen, Manfred Höfler. Paris: Librairie Klincksieck, 1988, s. 191–204.

SAINT-GERAND, Jacques-Philippe: De la définition lexicographique en contexte encyclopédique : le cas du Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle de Pierre Larousse. In: *Publifarum*, n° 11 : Autour de la définition, marec, 2010. Dostupné na: http://www.publifarum.farum.it/ezine_articles.php?art_id=153 [23-02-2012]

A SURVEY OF FRENCH LEXICOGRAPHIC WORKS OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Lexicography. France. 19th Century. Dictionnaire de la langue française. Grand dictionnaire universel du XIXe siècle. Dictionnaire général de la langue française.

The study deals with French lexicographic works of the second half of the 19th century. It pays special attention to three dictionaries: *Dictionnaire de la langue française* (1863–1873) by E. Littré, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle* (1866–1876) by P. Larousse and finally *Dictionnaire général de la langue française* (1890–1900) by A. Hatzfeld, A. Darmesteter and A. Thomas. The paper points out innovative approaches which make these dictionaries milestones in modern French lexicography. Despite their differing focus, range and methods used to process the individual entries, the three dictionaries nevertheless share a common feature: the effort to apply a scientific approach, which is to be seen in their inner logic and order of the entries. Among other factors influencing the authors' focus is the development of exact, positivist and experimental sciences in France in the first half of the 19th century. The paper also attempts to clarify the impact of the social situation and science in France on the conception of the selected dictionaries.

Mgr. Monika Andrejčáková, PhD.
Pedagogická fakulta UK v Bratislave
Katedra románskych jazykov a literatúr
Račianska 59
813 34 Bratislava
andrejcakova@fedu.uniba.sk